

3

В той час, як Балабуха їздив до Олесі та увивався коло неї, по селах пішла чутка, що Онися Прокоповичівна заручилась з Харитоном Моссаковським. Балабушина мати була на ярмарку в Богуславі й привезла ту чутку в Хильки.

— Чи ти знаєш, сину, за кого подавала рушники Ониська Прокоповичівна? — сказала стара Балабушиха, приїхавши з ярмарку.

— За кого, мамо? — спитав син.

— За Харитона Моссаковського, карапишанського дяка, — сказала мати.

— За Харитона Моссаковського? За того худого, поганого? За ту руду чехоню? — крикнув син.

— За ту чехоню, за ту погану тараню, — сказала мати.

— За дякуса? І вона дала мені гарбуза через ту іржаву, суху чехоню? За того дурня? За того дякуса? — крикнув син.

— Не за дяка-бо! Він сьогодні дяк, а може, завтра буде попом на батьковому місці, бо його громада обрала за священника на вільшаницьку парафію, — сказала мати.

— Одкаснулась од мене, студента, академіста, для того рудого дурня, которий навіть не був в граматиці, не тільки що в філософії? — репетував Балабуха, піднявши руки вгору вище од своєї голови.

— Потривай, сину! Ти не кричи й не сердься, — сказала мати. — Поїдь ти в Київ та попроси собі в митрополита Вільшаницю, — парафія велика, поля багато, сіно-коси й оком не скинути, сінокіс над самою Россю, ще й левада така здорова, що можна півсотні возів картоплі та капусти вивезти в Богуслав на ярмарок. Йй-богу, сину, не гай часу, їдь до Києва! Нехай тоді Ониська потанцює з своєю чехонею циганської халяндри. Нехай старий Прокопович дає Харитонові свої Чайки, котрі можна в мішок убгати.

— Поїду в Київ! Зараз поїду! Владика дає академістам парафії на вибір, — яку хоч вибирай! Оце тобі, Онисько, гарбузи! Дам і тобі гарбуза, що будеш пам'ятати до смерті.

Не довго думавши, таки другого дня Балабуха поїхав в Київ, пішов до митрополита й подав прошення на Вільшаницю. Тільки що Балабуха вийшов од митрополита, проти його йшов Харитін Моссаковський з вільшаницьким титарем та з двома старими парафіянами. Моссаковський скинув шапку, поздоровкався з Балабухою й низенько йому поклонивсь, Балабуха навіть не глянув на його.

— Чи парафії шукаєте, Марку Павловичу? Боже поможи на все добре! — сказав Моссаковський до Балабухи.

— Нехай уже вам бог помагас, а мені вже поміг: я зайняв вашу Вільшаницю, — сказав гордо Балабуха й пішов собі тихою ходою в консисторію кінчати діло.

В Моссаковського та в вільшаницьких дідів неначе вдарив грім. Вони стояли й дивились слідком за Балабухою.

— Чи цей панич правду каже, чи жартує? — промовив титар.

— Мабуть, бреше на свою обихідку, — промовив один дід. — А хто ж його обирав в Вільшаниці за священника?

— Чи подався, чи не подався він на Вільшаницю, а ми таки ходім до владики. Що то нам владика скаже! — промовив Моссаковський.

Вони пішли в покої до владики. Моссаковський подав од себе прошення, а титар друге од громади. Владика прочитав, подумав та й каже:

— Опізнились ви. Я вже оддав вільшаницьку парафію другому. Ти вчився в школах? —

спитав владика в Моссаковського.

— Ні, ваше високопреосвященство: я вчився вдома в батька та в карапишанського дяка: вивчив часловець, псалтир, вмію читати апостола й євангелію, знаю добре церковний устав, вмію співати на гласи: й на "Господи возвах" і на "Бог господь".

— Коли тебе обрала громада, то я дам тобі меншу парафію, а великі парафії я даю академістам, — сказав митрополит. — Боже вас благослови! Йдіть собі!

— Коли ж ми, святий владико, волимо, щоб у нас за священника був таки син нашого покійного панотця, царство йому небесне. Ми Харитона знаємо з малих літ; він зріс на наших очах. Громадяни звикли до його. Ми знаємо, що він нас не скривдить. Помилуйте й пожалуйте, святий владико! Нехай таки наш Харитін буде в нас за священника, — просив титар.

— Не можна, старий, не можна. Діло зроблено, а зробленого трудно переіначити, — сказав владика.

Громадяни вийшли од владики ні в сих ні в тих, а Моссаковський стояв у прихожій ні живий ні мертвий. Його делікатне лице стало біле, як крейда. Титар взяв його за руку й вивів надвір.

— А що будемо робити? — спитав титар, обертаючись до дідів.

— А те будемо робити, що не пустимо того Балабухи на парафію, от що! — сказали діди.

В Моссаковського трохи одлягло од серця. Надія вернулась до його, — надія достати парафію й не втратити Онисі.

Вони сіли на вози й поїхали назад в Вільшаницю оповістити громаді за цю подію.

— Не буде так, як владика хоче! Не пустимо Балабухи на парафію. Нехай буде в нас за священника таки Харитін, та й годі — гомоніла громада, зібравшись коло церкви. — Пошлемо знов вдруге прошення до владики, а як не дозволить, пошлемо втретє, а таки нехай буде так, як громада хоче. Десь видрався якийсь Балабуха, не показав очей в Вільшаницю, не поговорив з громадою, а претявся до нас на парафію. Не пустимо Балабухи!

Тим часом як вільшаницька громада гримала, та ремствувала, та лагодилась знов посилати титаря до владики, щасливий Балабуха вернувся в Хильки.

— Що, сину, зіпхнув Ониську з парафії? — перша спитала в Балабухи мати.

— Зіпхнув! Так і покотилась, як її гарбузи з Хильківської гори, аж курява піднялась, — сказав Балабуха.

— От тепер нехай знає, як класти в віз та в кишені студентам гарбузи! — сказала мати. — А ти, сину, не гай часу, та вбирайся до Терлецьких, та ще й сватів бери. Терлецькі скупі, хоч і багаті. Треба вибрати в свати доброго крутія, щоб викрутив в їх зайву сотню карбованців.

— Кого ж би то попросити в свати? — спитав Балабуха.

— Бери, сину, дядька, отця Мельхиседека та прихопи ще на пристяжку й тітку. Тітка цікава на язик, та й дядько добрий торохтій: щось-таки та виторохтять. Та нехай добре припруть Терлецького.

Балабуха забрав дядька торохтія й цокотуху тітку, прибрався й причепурився й поїхав до Терлецьких.

Терлецькі, побачивши, що Балабуха приїхав не сам, а з дядьком та з тіткою, зараз догадались, що він приїхав з сватами.

В домі почалась незвичайна біганина. Бігала важка Терлецька, бігала Олеся, бігав сам Терлецький, бігала Килина, навіть баба в пекарні заметилась тією пошестю й вертілась, як муха в окропі. Балабуха оповістив, що він зайняв Вільшаницю Терлецький поздоровляв його, цілувався з ним по десять раз, цілувався з сватом отцем Мельхиседеком і навіть з цікавою його жінкою. Олеся зашнурувалась як тільки можна тісніше, так що їй було важко дихати, начіпляла червоних стрічок на талію, на шию, на голову і все крутилась по хаті перед Балабухою. Вона знала, що Балабуха не жвавий в розмові, й попросила його в садок, де сподівалась почути при поетичній обставі те слово,

котрого вона вже ждала двадцять три роки з половиною.

— Чи бачили мої квітки? — спитала вона в Балабухи.

— Ні, не бачив, — сказав Балабуха.

— Ходім, я вам покажу мої квітки! — сказала Олеся сміливо й причепливо й трохи не потягла його за руку.

Балабуха з великою напругою підвівся з стільця й пішов слідком за Олесею в садок.

Квітник в садку був і справді гарний. Клумби були повні левкоїв та астр, але вже під осінь позаростали трохи бур'яном.

— Дивіться, які чудові левкої, — сказала Олеся, нагнувшись над квітками й зриваючи гілку левкою.

— А справді, гарні та пахучі, — сказав і собі Балабуха й нагнувся над грядкою.

Олеся вирвала квітку й, не розхиляючись, нюхала її. Балабуха й собі встромив руку в гущавину, але, поглядаючи скоса на Олесин повний стан, захопив в жменю бур'ян і почав і собі нюхати.

— Ви нюхаєте ширицю! — крикнула Олеся, вириваючи з його рук бур'янину, й зареготалась на увесь садок. — Ось потривайте, я нарву вам букет.

Вона нарвала чудових астр і подала Балабусі. Балабуха навіщоць нюхав їх, хоч вони зовсім не пахли.

— Ходім, побачите наш сад, — гукнула Олеся й побігла доріжкою по садку до Росі.

Балабуха кинувся й собі бігти, але почувив, що його ноги можуть тільки ходити, а не бігати, й ледве догнав Олесю.

— А ви коштували, які на смак левкої? — спитала Олеся, сміючись. — А нате, покошуйте!

Балабуха механічно взяв левкою, вкинув у рот і почав жувати, а далі не знав, чи випльнути його, чи з'їсти.

— А що, смачний?

— Де там! Гіркий, як полин.

Олеся реготалась, червона, як повна рожа. Вони прийшли на кінець садка, на пригорок над Россю. Нанизу по камінні шуміла вода. За Россю стояла пишна скеля, неначе стіна, вся облита сонцем; за нею на горах зеленів ліс, а вгору, по долині Росі було видно розкинутий Богуслав, обсіпаний ясним світлом.

— Тепер далі нам вже нікуди йти, хіба в воду або на скелю, — сказала Олеся, наводячи Балабуху на думку.

— А справді нема куди, хіба в воду або на скелю, — сказав тихо Балабуха.

— А ви полізли б на скелю? — кокетно спитала Олеся.

— Ні, не видерусь, бо дуже крута та стрімка.

— А якби я вас попросила, то полізли б? — дражнила його Олеся.

— Поліз би, — сказав Балабуха, глянувши просто в вічі Олесі.

В Олесі очі блищали, наче дві зорі. Її гаряче лице аж палало: а Балабуха все-таки мовчав.

— Правда в нас у Хохітві гарно? Краще, як у вашій Вільшаниці.

— Краще, як у Вільшаниці, але... але, якби ви були зо мною в Вільшаниці, то вона б мені здалась кращою од Хохітви, — ледве вимовив Балабуха й почервонів.

"Насилу! Слава тобі, господи. От-от скаже!" — подумала Олеся.

— Як же б я там була? Чи поїхала з вами, чи що? — спитала Олеся.

— Ні, якби ви за мене пішли заміж, бо я... я... бо Купідон пронизав наскрізь моє серце стрілою. Амур не любив так Псіхеї, як я люблю вас, — сказав Балабуха через силу.

Олеся знала з романів про того Купідона та Амура, й ті слова дуже припали їй до смаку. Вона любила романтичність, бо читала стародавні, переложені по-московській німецькі романтичні

повіді. Тільки все-таки їй хотілось Амура, кращого од Балабухи: не таким вона собі уявляла свого Амура, та ніде було дітись. Олеся тихо промовила звичайну фразу, спустивши очі додолу: "Як батько та мама скажуть, — я згоджуюсь!"

Балабуха взяв Олесину руку й поцілував. Вони повернулись і пішли тихою ходою до хати.

В той час, як молоді гуляли по садку, отець Мельхиседек з жінкою, не довго думаючи, неначе до стіни притиснули Терлецького й Терлецьку й почали говорити за придане.

— А що, отче Петре! Сказати правду, ми оце приїхали сватати вашу дочку, Олесю, — сказав отець Мельхиседек. — Чи оддасте, чи нехай підросте?

— Ми з жінкою ладні оддати. Балабуха чоловік вчений, пригожий, має вже парафію. Не знаю, що дочка скаже, — промовив Терлецький.

— Коли вже, дякувати вам, така ваша воля, то треба й дарити дітей. Що ж ви думаєте дати за дочкою? — сказала просто Мельхиседекова жінка, Марта Тарасівна.

Терлецький глянув на жінку й сказав:

— Дамо сто карбованців.

— Сто карбованців гроші, то правда, — заторохтів отець Мельхиседек, — але, сказати правду, не великі.

— Авжеж не великі, — заторохтіла Мельхиседекова жінка. — Гроші грішми, але треба чогось і до грошей. На господарстві треба й корів, треба й волів, треба й возів, треба коней, треба й до коней. Треба миски й ложки, треба чогось і до ложки. І вже, господи, що то й казати! Ви самі, здоровенькі, знаєте, чого треба на господарстві, та ще й новому та молодому, часом необміркованому...

Терлецька сердито глянула на цю просту, в намітці, сваху, котра жебрала, неначе стара циганка.

— Та вже, свахо, Олеся наша дочка. Ми не випхнемо її босу з хати з порожніми руками та скринями, — сказала Терлецька.

— Борони боже! Я й сама мати й маю дочок: хвалити бога, я вже надбала повні скрині всякого добра для своїх дочок: в мене готова їм і одежа, й плаhti, й запаски, й намітки, і скатерті. Я вже назначила їм і корови, й телиці, й кабани, й льохи, й гуси, й індики... Де вже! Що то й казати! Певно, й ви надбали для Олесі всякого добра. Чи багато корівок та воликів думаєте дати? — спитала сваха.

— Дві пари волів та корову, — сказав Терлецький. — Мало, — сказав Мельхиседек.

— Йй богу, серце моє, мало! Двома парами не потягнеш плуга на полі. Третя пара не зашкодить. Та з однієї корови не назбираєш ні сиру, ні масла. Треба, свахо, дві корови, доконечне дві, бо ви самі, здоровенькі, знаєте, що з однієї корови не наїстись масла та сиру. Воно б добре було й масла та сиру наїстись, ще й на ярмарок вислати на продаж. Що то й казати! А скатертів багато думаєте дати? — спитала сміливо сваха.

"І приніс нечистий оцю циганку! Вона забере в мене всі корови, гуси й індики", — подумала Терлецька.

— Та що там, жінко, скатерті. За гроші можна всього цього закупити. Я все, бачте, про гроші. Отче Петре, йй-богу, мало сотні карбованців! Що тепер сто карбованців? То колись можна було за сотню трехи не ціле село купити. Треба дві або й три сотні та ще й з хвостиком, — сказав Мельхиседек.

— Подумаємо-погадаємо. В нас не одна дочка, самі знаєте, — сказав Терлецький.

— Та й панщанних людей таки дайте дітям, — сказала сваха. — В вас таки багатенько людей. Дайте хоч одну сім'ю!

— Де ті люди в мене? Чисто всі порозбігались, неначе їх який нечистий києм порозганяв! Тільки й осталась сама каліч: одна баба та горбата Килина, та там...

— З тієї горбаті — роботи, як з цапа молока, — сказала сваха, — вона тільки хліб дурно збавлятиме. Дайте таки здоровеньких та міцненьких, бо міцний чоловік, як міцний горщик, не розкипить на жару.

— Але ж все-таки Килина глядітиме дітей, буде за няньку, — сказала Терлецька. — Килину дамо, а більше людей не дамо!

— І за Килину спасибі! Але прикиньте ще хоч бабу. Баба не багато заважить, а все-таки буде поміч в господарстві: хоч гуси та гусенята пастиме. Добра баба в хаті, як добра квочка: вона й дітей доглядить, і курчата добре висидить, і курчата добре вилупить, — тарабанила сваха, заплутуючись в думках.

Мельхиседек сердито глянув на свою жінку; вона догадалась, що вже наговорила сім мішків гречаної вовни, й прикусила язика.

— Як же оце воно буде? — сказав отець Мельхиседек. — Чи на словах умовимось, чи напишемо на папері?

— На папері, серденько, на папері краще буде, — заторохтіла сваха, — бо сказано: як написано пером, то не вивезеш волон. На папері, на папері! Так і бог велів!

Свати говорили, поки не виговорили зайву сотню карбованців, ще одну корову, третю пару волів, ще й Килину, хоч Килини не спитали, чи схоче вона кидать батька й матір та їхати в чуже село. Сваха все поглядала скося в вікна, чи багато на дворі курей, гусей та індиків. Вона дуже любила гусятину, любила м'які пухові подушки й усе встоювала, щоб Терлецька дала Олесі багато гусей.

— Гуска, моя свашко, в господарстві, то свята худоба, все одно, що вівця або свиня, вибачайте в цім слові: з неї м'ясце, з неї смалець, з неї пір'я, з неї пух, з неї яйця, з неї сир, з неї молоко, з неї вовна, з неї ковбаса...

Сваха замовкла, бо догадалась, що вже геть-то вбрехала. Вона стулила рота, як тільки дійшла до ковбаси, бо догадалась, що ковбаси зовсім не стосуються до гуски. Терлецька осміхнулася, але здержала губи. Отець Мельхиседек знов суворо зирнув на жінку. Поки старі договорювались, в світлицю ввійшли молоді. Балабуха був червоний, неначе пікся на жару. Олеся була спокійна, неначе вона тільки походила, погуляла по садку та надивилась на квітки.

— Чи скінчили ви своє діло? — спитала сваха в молодих.

Олеся засміялась, крутнулась сюди-туди по хаті і впала-сіла на стілець. Балабуха промовив: "Скінчили, слава богу".

— Поздоровляємо вас! Даруй же вам, боже, щастя та здоров'я! — крикнула сваха.

— Роди вам, боже, жито й пшеницю, а в запічку дітей копицю, — сказав нецеремонно отець Мельхиседек, цілуючись з Балабухою.

Всі почали поздоровляти та цілувати молодих.

— Коли скінчили, то і ми скінчили, — зацокотіла сваха, — тепер, свате, можна й на папері нашу розмову написати, — сказала цікава сваха Марта.

Терлецький покрутився, повертівся, мусив дістати паперу. Кинулись до пер, — пер не було; кинулись до каламаря, а в каламарі чорнило висохло, тільки зосталась якась чорна кваша.

Принесли води, розвели чорнило. Килина побігла на двір, ввіймала гуску, висмикнула в неї з крила двоє пер і принесла в хату. Батюшки довго чинили пера й написали на папері Мартину розмову. Перший підписався Терлецький, а за ним ієрей Мельхиседек, раб божий, за себе й за свою неписьменну жінку, рабу божу Марту, руку приложив.

— А що, отче Петре, тепер можна приступити й до заручин, — сказав отець Мельхиседек.

— Треба сповнити закон, — сказав Терлецький.

Терлецька вийшла з світлиці й швидко вернулась з восковими свічками. Засвітили свічки й поставили в кутку на столику, засвітили лампадку, що висіла перед образом.

Килина з бабою принесли саморобний килим і розстелили в кутку перед столиком. Молоді стали, побили поклони, поцілували образ і помінялись перснями. Балабуха був солідний, поважний. Олеся розчервонілась од поклонів: уся кров з її повного тіла з-під шнуровиць полилась до голови. Терлецький хотів спом'янути давнину й почав рацею до академіста зятя, але заплутався на перших словах і замовк. Зате ж сказала рацею сваха Марта! "Щасти вам, боже, на все добре, на весь ваш вік, на весь рід, на ваших дітей, на ваших унуків і правнуків. Даруй, боже, щоб ваше життя було солодке, як липовий мед, та веселе, як весна красна!"

Старі й молоді перецілувались і посідали, неначе потомились після важкої праці. Отець Мельхиседек ждав, що хоч тепер винесуть по чарці, але господиня заклопоталась і загаялась, він не витерпів і по-простацькій сказав:

— А що, паніматко-господине! Час би побризкати на молодих!

Паніматка догадалась, і на столі з'явився маленький графинчик з горілкою й маленька чарочка. Отець Мельхиседек і його жінка Марта сердито подивились на такі злидні, на таку дрібну посудину й зглянулись одно на одного.

Випили по чарці. Винесли самовар і почали частувати гостей чаєм. Коли це двері рипнули, і в світлицю влетів панич, хохітвянський економ Сигізмунд Бонковський. То був молодий, розкішний блондин, з здоровими вусами, з розкішними руськими кучерями на голові й з сірими ясними очима та з рожевими пухкими губами. Його повні щоки загоріли, але лоб білів, як у панни, а од лица, од усієї постаті так і пашіло здоров'ям. Побачивши в Терлецького дві брички, він догадався, що в його гості. Він знав, що в Терлецького не бувають духовні, а тільки панки, й догадуєчись, що приїхали які-небудь сусідні економі або їх дочки, забіг на часок побалакати та поромансувати.

Бонковський вскочив у хату, цокнув закаблуками, привітався до господаря, поцілував Терлецьку в руку, а потім і Олеся, і впав на стілець коло Олесі. Олеся до його заговорила по-польській.

— Як ваше здоров'я? Як вам цю ніч спалось? які квітки снились? — почав щебетати веселий панич.

— Спалося добре й нічого не снилось, — одказала Олеся, скося поглядаючи на Бонковського кокетливими очима.

— Чи вже ж вам і квітки не снились? — спитав Бонковський.

— Мені квітки не сняться, а коли сняться, то з людськими головами, — одказала Олеся.

— От і мені такі квітки сняться, тільки з панянськими головками та з карими очима, — залепетав Бонковський.

Бонковський та Олеся лепетали, дражнили одно одного, жартували, неначе Балабухи і в хаті не було. Мельхиседек тільки поглядав на Марту, а Марта на Мельхиседека.

— Що це за намітка сидить в вас за самоваром? — спитав тихесенько в Олесі Бонковський.

— Це сваха: приїхала мене сватати, — сказала пошепки Олеся.

— То ви підете за цю намітку заміж? — зашепотів Бонковський й зареготався на всю хату.

Олеся ледве вдержала сміх, аж губи прикусила. Гості переглядались, розмовляючи за чаєм. Балабуха сидів, надувшись.

— Хочете подивитись на мої квітки? — сказала Олеся, схопившись з стільця.

— Чом і не подивитись! Квітки й гарні панни — мені принада, — сказав тихенько Бонковський, виходячи за Олесею в сіни.

Балабуха пригадав, що Олеся говорила йому ті самі слова, й подумав, чи не думає вона вдруге заручитись з цим паничем. Він встав, взяв картуза й вийшов у садок слідком за Олесею.

Олеся побігла по доріжці до квіток і щебетала на льоту, як птиця. Бонковський біг за нею слідком, а солідний Балабуха ледве догнав їх коло грядок фіалок та астр.

— Гляньте, пане Бонковський, які чудові мої квіточки! — сказала Олеся, нахиляючись над

грядкою й вириваючи фіалки. Бонковський нагнувся й собі коло неї так, що їх руки й плечі притулились, і почав рвати квітки. Олеся вирвала фіалку й дала нюхати Бонковському.

"Дає нюхати достоту так, як і мені давала нюхати. Ану, чи загадає вона й йому їсти квітки, як мені загадувала?" — подумав Балабуха.

Однак Олеся не загадала Бонковському пастись на квітках, тільки побігла по доріжці в садок, співаючи веселої пісеньки. Бонковський погнався слідком за нею, а Балабуха й собі потюпав слідком за ними.

"Їй-богу, веде панича туди, куди й мене водила. Ану, чи загадає вона цьому панкові лізти на скелі? — подумав Балабуха. — Як тільки загадає, то, мабуть, вона сьогодні вдруге стане на заручини з цим паничем".

Олеся добігла до кінця садка, глянула на Рось, на скелі, покрутилась на всі боки, заспівала пісеньки, однак не загадала Бонковському лізти ні в воду, ні на скелі. Балабусі стало легше на душі. Він милувався, як Олеся бігала, вертілась, навіть скакала й тихо співала веселої пісеньки. Бонковський лепетав і не дав Балабусі слова промовити до Олесі,

— Це мій жених, — шепнула Олеся до Бонковського, — я йду за його заміж.

— Ой мати божа! — тихо промовив Бонковський, приклавши трагічно руку до серця й підвівши солодкі очі до неба.

— Чого ви так піднімаєте очі до неба? — зашепотіла Олеся.

— Чого, чого?.. Ой ви, панни! Ой ви, квітки! Ви не знаєте, чого ми піднімаємо очі до неба! — тихо шепотів Бонковський. — Коли б ви знали, що тепер діється в моєму серці! — говорив він, одкинувши одну руку, а другу приклавши до серця. — Я скочу з цієї скелі в воду!

— Ану, стрибайте, а я подивлюсь! Я зроду не бачила, як паничі стрибають з скель у воду, — сказала Олеся, осміхаючись.

— Ой ви, панни! Ох! — зітхнув Бонковський й замовк, вгляdivши Балабуху, котрий догнав їх.

Балабусі хотілось пхнути панка з скелі в воду. Йому здалось, що панок хоче одбити од його Олесю.

Олеся побачила, що Балабуха надувся й насупив брови, догадалась, що треба перестати залицятись до Бонковського.

Вона замовкла, силкувалась бути поважною, але не зуміла.

Бонковський сипав компліменти, жартував, а Олеся не видержала й почала знов реготатись. Щоб здержати себе, вона подала Балабусі руку. Він взяв її під руку, й вони поплентались до хати.

В хаті старі балакали про свої справи й почали зговорюватись про день весілля.

— Весілля одкладати на довший час зовсім не годиться. Через тиждень або через два розпочинаймо весілля. В суботу печіть шишки та коровай, а в неділю й до вінчання, а то ще Харитін одніме парафію, — сказала сваха Марта.

— Які шишки? Ми не думаємо пекти шишок, — сказала Терлецька. — Це дуже простий звичай.

— А як же воно буде, моє серденько! — крикнула Марта. — Це буде не по-модньому й не по-божому. Де ж такі справляти весілля без шишок! В суботу ми приїдемо, коли попросите, та спечемо коровай та шишки, та й погуляємо й потанцюємо по-старечому, — допоминалась сваха.

Терлецька тільки рукою махнула. Марта зціпила зуби й надулась.

А Бонковський, неважаючи на сватів, точив баляси й реготався до Олесі. Свати скося поглядали то на Бонковського, то на Олесю й переглядались між собою. Марта зобидилась за шишки й почала прощатись. Балабуха встав з місця й очевидячки з великою напругою збирався в дорогу. Йому не хотілось zostавляти Олесю з Бонковським. Однак гості поговорили, побалакали, стоячи, постановили день весілля й, не ждучи доброї вечері, розпрощались.

— Але ж ти, Марто, й справді велика брехуха, — вже дуже розпускала язика! — сказав

Мельхиседек до своєї жінки. — Де ж таки плести таке, — що з гуски сир, і молоко, й вовна, ще й ковбаси.

— А все ж таки, хоч я й брехуха, а вибрехала небожеві дві сотні карбованців, три пари волів, дві корови, два десятки гусей, ще й Килину з бабою на придачу.

Балабуха з сватами приїхав додому, й Марта тихенько на вухо розказала Балабушисі, що Олеся виробляла на заручинах з паном Бонковським. Мати все переказала синові й радила, щоб він таки добре держав Олесю в руках і не попускав віжок.

Балабушиха знала, що свати приїдуть од Терлецьких голодні, й подала вечерю. Мельхиседек з Мартою та з Марком Павловичем кинулись на вечерю, як вовки на барана.

— Як оженишся, сину, з Олесею, то вивчи її, як вітати гостей та не випускати їх з двору голодними, — сказала мати синові, котрий уплітав вечерю на всі заставки, аж за вухами ляцало.

Оповістили день весілля.

Молодий поїхав кликати на весілля родичів та сусід. Родичі й сусіди дякували й одмагались. Він поїхав до Мельхиседека. Мельхиседек був радий їхати, але тільки Марта стала дибки:

— Не поїду нізащо в світі! — репетувала вона. — Це буде не весілля, а бог зна що. Не печуть короваю, не печуть шишок. Обсміяли мене, стару, хоч я й сваха, й хвалить бога, не вперше була оце свахою.

— Та що ж, коли вони живуть по-панській, — сказав Балабуха.

— Нехай живуть, як хочуть, але нехай хоч сватів нагодують по людському звичаю. В їх і горілки не п'ють, і чарки бог зна які. Мабуть, виписали з-за гряниці, чи що! — репетувала Марта.

Одначе вона згодилась їхати на весілля. Через тиждень Терлецькі справили весілля. На весіллі й справді тільки й було духовних, що молодий з батьками та з дядьком Мельхиседеком і тіткою Мартою, та ще один сусіда батюшка з дочками. Решта була все панки та урядники з Богуслава. Олеся була убрана в білу сукню, в вінок з білих рож і цілий вечір танцювала з панками та з урядниками. Балабуха тільки сидів в академічній позі, в білій жилетці та в білій хустці на шії й дивився, як Олеся танцювала трамблян-польки та краков'яка з Бонковським. Матушки сиділи мовчки та тільки торкали одна другу ліктями.

Довго богуславські жидки грали, довго панни та паничі танцювали. Почали розносити гостям чай, потім яблука, груші, конфети, горіхи. Батюшкам та матушкам хотілось по чарці, хотілось добре попоїсти та попозити, але пляшок та чарок ніде не було видно. Їм зоставалось тільки сидіти та дивитись. Сваха Марта почала дрімати, все куняла, сидючи на стільці, й трохи не заснула. Балабушиха торкнула її під бік і почала судити Терлецьких.

— Це не весілля, а якась дитяча панахидка з маковниками та коржиками, — сказала Балабушиха до Марти.

— Ні короваю тобі, ні шишок, ні весільних пісень по старому звичаю, — обізвалась нишком Марта. — Коли б ти знала, я так хочу їсти, що далі не видержу!

— А я б вже й по чарці випила, — обізвалась Балабушиха, — мене аж за печінки тягне. Дивись, сестро, як Бонковський стрибає, — аж вуса трясуться. Бий його сила божа! Неначе сказаний цап.

Вже в глупу північ почали накривати столи. На столах понаставляли багато тарілок, багато стаканів та чарок, а наїдків та напоїв було трохи, та й те панки та урядники швидко розхапали. Батюшки та матушки встали з-за столу голодними й зовсім не п'яними, проти старого весільного звичаю.

— Ой сестро, я зовсім голодна! — тихо шепотіла Марта до Балабушихи.

— Цить, сестро, бо й я голодна, — обізвалась Балабушиха, — буду довго пам'ятати синове весілля. Нехай же приїдуть до мене свати! Я їм покажу, як вітати гостей! Я їх і нагодую, й напою. Од мене не поїдуть голодними та тверезими.

— Їдьмо додому! — зашепотів старий Балабуха до жінки. — Цур йому, цьому весіллю.

— Їдьмо, — промовила Балабушиха, — бо, здається, більше вже нічим не покремимось, — хіба танцями та музиками. Коли б лишень Терлецький не обділив і сина таким приданим, як нас оцією вечерею.

Батюшки та матушки розпрощались з господарем і виїхали. Терлецька не дуже й запрошувала їх зостатись.

Одбувши весілля, Марко Павлович поїхав до Києва й вистарався на священника. Він заїхав до благочинного й разом з благочинним поїхав в Вільшаницю, щоб вступити на парафію.

Благочинний покликав старосту і звелів одімкнути дім священника й оповістити громаді, що другого дня в неділю буде правити службу новий священник.

— Я не маю права одмикати дому, — сказав староста, — бо то дім не громадський, а покійного батюшки. Його син Харитін позамикав хати, ще й печатки поприкладав.

— А де ж буде жити ваш новий священник? — спитав благочинний.

— Де схотять, там і житимуть, — сказав понуро староста.

— То нехай громада дасть йому квартиру, — сказав благочинний.

— Не ми обібрали собі цього священника, не ми будемо й квартиру йому давати, — сказав староста. — Громада обібрала за священника сина покійного панотця, Харитона, й хоче, щоб він був у Вільшаниці священником.

— Коли ж владика прислав вам другого священника! — сказав благочинний.

— Коли владика прислав його, то нехай владика й квартиру йому дає, — одрізав староста.

Балабуха стояв ні в сих ні в тих. Він не сподівався такої притичини, щоб йому довелось мати тяганину з громадою.

— Вже, старосто, як громада схоче, а нового священника нехай приймає, — доводив своє благочинний.

— Ба, не приймемо! Не ми оббирали, не нам його й приймати, — знов одрізав староста.

— Але ж новий священник буде в вашій церкві службу божу правити, — сказав благочинний, — він буде в вас за священника.

— Нехай правлять: то боже діло, а громада квартири не дасть, — сказав староста.

Благочинний з Балабухою заїхали на ніч до дяка й там переночували. Другого дня вони пішли до церкви, й Балабуха одслужив службу божу. Щоб сподобатись громаді, він служив помаленьку, по-київському, по-монастирському, держав людей в церкві довго, бив поклони, знімав руки та очі до неба, падав навколішки, а в кінці служби вийшов говорити проповідь. Проповідь була довга, на давній, церковній слов'янській мові, пересипана текстами й такими словами, як: понеже, поколику, потолику. Чесна громада слухала, слухала й нічогісінько невтямила. Балабуха говорив голосно, дуже жалібним голосом. Деякі баби трохи розжалобились од того смутного тону й почали голосно зітхати. Але Балабуха заговорився, й од старого академічного звичаю з його язика почали зриватись латинські слова. Громада очі витріщила. Балабуха схаменувся, що він говорить не в академії, а в сільській церкві перед мужиками, й вдержав язика...

Служба скінчилась. Народ вийшов з церкви й почав говорити про нового священника.

— Та й довго ж держить цей піп у церкві. Вже, мабуть, і обід перестояв! — гомоніли баби.

— Що то пак він говорив? Чи про панщину, чи про щось боже? — гомоніли люди.

— Ат, верз щось таке, що й купи не держиться; ще й на кінці закувікав! — говорив титар. — Бог з ним, з цим непроханим попом. Нехай собі їде, звідкіль приїхав!

Громада зібралась коло церкви. Вийшов благочинний і почав вмовляти, щоб громада прийняла нового священника й дала йому квартиру або сплатила дім старого священника.

— Не хочемо, батюшко! Й квартири не дамо, й не сплатимо ґрунту покійного батюшки, — загомонила громада, — ми будемо таки домагатись у владика, щоб Харитін був в нас за

священика.

— Про мене, — як хочете, а я не маю права змінити, що постановив владика, — сказав благочинний, — новий священик зостанеться в вас на парафії.

— Воля ваша! Нехай зостається, але ми не будемо давати йому помочі.

Благочинний вговорював, вмовляв громаду й нічого не вдіяв. Балабуха зостався до котрого часу в дяковій хаті й пересвідчивсь, що йому приходитьсь погано. Він хрестив, ховав, вінчав, а люди або не платили йому нічого, або платили мало, а декотрі навіть носили хрестити дітей до сусідніх священиків. Громада знов нарядила посланців в Київ до владика просити за Харитона Моссаковського.

Тим часом Балабуха привіз у Вільшаницю й свою жінку. Олеся вбралась у сукню, пішла до церкви й стала поперед усіх людей перед іконостасом, а не в бабинці, де ставали старі матушки з дочками. Громада загула.

— Що це воно за пані! Прийшла простоволоса, неначе дівка. Чи надула спідниці, чи намостила обручів під сукню, що така товста; й не поважає громади, й господу зневажає: виперлась поперед усіх людей перед самі царські врата, мабуть, щоб піп на неї дивився, а вона на попа!

— Ми поламаємо на їй ті обручі! — загула громада. — Це якась чи панія, чи полька, чи може, якась невіра!

Балабуха крутився, крутився й нічого не вдіяв. Вже він і титаря загоджував, і дідів загоджував, й говорив проповіді, котрих ніхто не розумів, — і все нічого не допомогло. Громада стала гопки проти його. Люди не цілували його в руку, обминали на вулиці, а що за все гірше — не давали йому грошей. Олеся пожила з тиждень на черствім хлібі в дяковій хаті й поїхала в Хохітву до батька. Балабуха побачив, що в його руках і ключі од церкви, й ризи, і кропило, й кадило, та тільки не було чого їсти. Йому доводилось або голодати, або шукати іншої парафії.